

AZ ÖNÉLETRAJZ MINT MŰFAJ MEGJELENÉSE A DÉLI SZLÁV IRODALOMBAN

Az *önéletrajz* mint műfaj sajátos megnyilatkozási forma, az emberi értelem fokozatos magára ébredésének bizonyítéka. A középkori déli szláv irodalomban az *önéletrajz* mint önálló műfaj még nem létezett. Az óbolgár irodalomban, D. Petkanova (Петканова-Тотева 1974) szerint, ritka esetekben találkozhatunk a szövegek mellett különböző *önéletrajzi* jellegű *széljegyzetekkel* is. Ezek általában arról adnak hírt, hogy az adott mű milyen körülmények között keletkezett. Az egyik szerző a rossz minőségű tollra és tintára panaszkodik, míg másik a hidegre és az éhségre, harmadik azt közli, hogy fáj a foga, a negyedik megköszöni barátainak, hogy ételt hoztak neki, míg dolgozott. Ezek a feljegyzések nagyon érdekesek és életszerűek, mentesek minden műfaji kötöttségtől. Rövidek, leggyakrabban csak egyetlen mondatból állnak, melyek betekintést engednek a szerző életének egy adott pillanatába, és azért is érdekesek számunkra, mert noha látszólag jelentéktelen dolgokról szólnak, mégis segítenek elképzelni azokat a körülményeket, melyek között a középkori szerzők dolgoztak.

A középkori bolgár és szerb irodalomban az egyik legelterjedtebb prózai műfaj a *zsitije* vagy *életírás* volt. Ez a műfaj eredetileg a keresztény vértanúk szenvedéseinek leírásaiból keletkezett, végleges formájában már ötvözte a hellenisztikus *életrajzok*, az *útleírások* elemeit, külön hangsúlyozva a szent életében véghezvitt csodákat. Az *életírás* története követi a szent életútját, de az *életrajzi* adatok, ha adva vannak is, csupán mellékesek, és inkább általánosak, mint egy konkrét személy *életrajzi* adatai.

Az *életírás* mellett széles körben elterjedt műfaj még az *oklevél*, mely már tartalmaz *önéletrajzi* elemeket is. Az *oklevél*, mint jogi jellegű szöveg, külön műfaji jellemzőkkel bírt, különös tekintettel a bevezető részre. Itt tulajdonképp két külön műfaj ötvöződik. Az *oklevelekben*, az *episztolához* hasonló, gyónó hangvételű, *önéletrajzi* elemeket tartalmazó részt *narrációnak* (*expozíciónak*) nevezzük. Az *oklevél* szerzője az *önéletrajzi* elemeket gyakran költői képeket használva mutatja be, erre példa Stefan Lazarević (1404–1405) *hilandari kolostorban* kiadott *oklevele* is. Az *önéletrajz* első elemeivel azonban már korábban, a II. Stefan Nemanja által kiadott *oklevelekben* is találkozhatunk. Ezek: a *mljetskai oklevél* (1195–1200) és a *hilandari oklevél* (1200–1202), melyek kitűnnek költői, *önéletrajzi* elemeket tartalmazó bevezetőjükkel. Szintén találhatunk *életrajzi* elemeket a Dusan cár által kiadott *oklevelekben* (1340, 1345, 1348).

Az első olyan szerző, aki valódi önéletrajzi művel jelentkezett a szerb és bolgár irodalomban, Partenije Pavlović XVIII. századi szerző, akiről – azon kívül, hogy bolgár származású, és hogy élete nagyobbik részét Szerbiában töltötte – viszonylag keveset tudunk (I. Бояджиев 1988). Ami izgalmassá teszi személyiségét, az az a tény, hogy egyszerre tartozik két kultúrához és irodalomhoz – a bolgárhoz és a szerbhez –, valamint hogy nevéhez köthető az első önéletrajzi mű megírása a déli szláv irodalomban (Glasnik 1891; Bogdanović 1991).

Paiszij Hilandarszki, Szofronij Vratsanszki és Dositej Obradović előde, Hristofor Žefarović, Zaharije Orfelin és Jovan Rajić kortársa jelentősen hatott a bolgár és a szerb nemzet kulturális felvilágosodására. Irodalmi alkotásai, melyeket többnyire már Szerbiában írt, részben eredeti művekből, részben fordításokból és másolatokból állnak, de ezek túlnyomó többsége sajnos mind a mai napig kézíratos formában maradt. Ami irodalmi munkásságát különösen jelentőssé teszi, az *önéletrajza*. Ez a mű elsősorban azért érdekes, mert új műfajt vezet be a déli szláv irodalomba.

Partenije Pavlović jelentős szerepet játszott a bolgár–szerb kulturális kapcsolatok történetében. Mivel személye nemigen van jelen a mai irodalomtörténetben, először ismerjük meg életét, mely gyakran volt kalandos. Sokat utazott, sőt néhányszor még börtönbe is került. De minden élethelyzetben, találékonyságának köszönhetően, sikerült áthidalnia a nehézségeket, és tovább folytathatta kijelölt életpályáját. Ez az út egy sikeres egyházi karrier felé vezetett a szerb pravoszláv egyházi életben.

Nem csak az egyházi élet megbecsült tagja volt, kultúrtörténeti szempontból fontosabb íróként betöltött szerepe, noha ezt a jelentőségét kora és környezete még nem tudta megérteni és értékelni. Ezt támasztja alá az a tény is, B. Marinković (1968) szerint, hogy amikor Partenije Pavlović váratlanul meghal, Pavel Nenadović érsek a szétküldött pásztorlevelében csak mint magas funkciót betöltött egyházi személyt méltatja, de nem tesz említést Pavlovićról, az íróról.

Valószínűleg 1695-ben született, Szilisztra városában. Szüleiéről és gyermekkoráról keveset tudunk. Ami biztos, hogy édesapja bolgár volt és Pavelnek hívták. Tanulmányait Ohridban, majd Kasztóriában folytatta, ahol Metód szerzetes tanítványa lesz.

A Havasalföldre Stefan Kantakuzin uralkodása idején érkezik. További tanulmányainak helyszíne a bukaresti fejedelmi akadémia, a Szent Száva volt, az akkori Kelet-Európa egyik legjelentősebb szellemi központja. Ebben az időszakban a havasalföldi román fejedelemség jelentős gazdasági és kulturális kapcsolatokat tart fenn Olaszországgal. Birkovjan fejedelem román és görög fiatalokat küld ösztöndíjjal Olaszországba. Elsősorban a Padovai Egyetemen volt lehetőségük tanulni. Bukaresti tanulmányai után Partenije Pavlović is Padova felé indul. Körbeutazza Velencét, Padovát, Bolognát, Firenzét, Rómát, Nápolyt, de a katolikusokkal való állandó összetűzései miatt még az 1719-es év vége előtt kénytelen

elhagyni Olaszországot. Bariból Zárába megy, ahol Vićentije Zmajević katolikus püspök parancsára bebörtönzik. Három börtönben töltött nap után kiszabadul, és az adriai tengerparton végig haladva leutazik Drácsig.

Meglátogatja a Szent Naum kolostort Ohridban, utazgat az albán hegyekben. Itt, az Oszmán Birodalom határán két és fél hónapot tölt börtönben, és csak a szkadari pravoszláv lakosok segítségével sikerül kiszabadulnia. Albániából Ulcinjon keresztül a Kotori-öbölbe megy. Majd anyagi gondok miatt kénytelen egy ideig a dalmáciai Risan városában tanítószkodni. Itt figyel fel rá Dalmácia pravoszláv püspöke, Stefan Ljubibratić, aki nagyra értékeli az ifjú tanítót. Szerzetessé avatja és szolgálatot szerez számára, így lesz Partenije Pavlović diakónus a Herceg Novi melletti Száva-kolostor templomában.

1726 elején újabb késztetést érezve az utazásra, szakít a szerzetesi élettel, és ellátogat Mostarba, majd Szarajevóba. Szarajevó után Novi Pazarba érkezik, ami az akkori szerb pátriárka, Mojsej Rajović ideiglenes székhelye volt. Partenije Pavlović a pátriárkától olyan szolgálatot kért, mely megfelelt volna akkori viszonylatban magas iskolázottságának, és ahol használni tudná gazdag – bolgár, szerb, román, török, latin, görög és olasz – nyelvtudását. Mojsej Rajović azonban nem segít neki, ezért szolgálatot keresve tovább utazik Belgrádba. Itt megkeresi a karlócai érseket, Mojsej Petrovićot, aki kinevezi diakónussá. Ezután az érsekkel együtt Karlócára utazik, ahol a Szent Péter és Pál templomban megkezdi munkáját.

1730-ban, Mojsej Petrović halála után az új metropolita, Vićentije Jovanović Vidak püspöki efimériosszá nevezi ki, mindennapos istentisztelet-tartási kötelezettséggel.

1731-ben Vićentije Jovanović társaságában Bécsbe utazik. Hazafelé jövet megállnak Karlovi Varyban, hogy kipihenjék az út fáradalmait. Itt, a kellemes környezetben eltöltött idő alatt Partenije Pavlovićnak alkalma nyílik elgondolkodni további terveiről. Vonzza a német határ közelsége, ezért engedélyt kért Jovanović püspöktől, hogy elutazhasson Németországba, egyetemi tanulmányok folytatása céljából. Ellenben a püspök erről hallani sem akar. Ezek után úgy dönt, a püspök tiltása ellenére is útnak indul. Elhagyja Karlovi Varyt, de csak Bécsig jut el. Hamarosan innen is menekülnie kell egy katolikus templomban okozott botránya miatt. Pozsonyba érkezik, majd innen Horvátországon és Dalmácián át Pećre érkezik, ahonnan Niš és Szófia érintésével a rilai kolostorba utazik. A kolostorban néhány hónapot tölt el. Felébred benne a történelem iránti érdeklődés, ideje fő részét Ivan Sisman bolgár cár eredeti okleveleinek másolásával tölti. A rilai kolostorban megismerkedik Joszif Bradati szerzetessel, akivel szoros barátságot köt. Majd 1733 elején a rilai kolostorból Pećre érkezik.

A törökök elleni 1737-es szerb felkelés sok szerb családot arra kényszerít, hogy észak felé meneküljön. Így Partenije Pavlović is elhagyja a patriarchátust. Az ipeki pátriárka érsekség nélkül marad, de Karlócán átveszi a nemrég elhunyt karlócai metropolita helyét, megőrizve jogát a pátriárkái titulusra.

Partenije Pavlović 1737-től egészen haláláig a Habsburg Monarchia uralma alatt élő szerbség körében él és dolgozik. 1742-ben Bécsbe utazik. Itt 1744-ig marad, innen Bukarestbe utazik, majd onnan egyenesen Karlócára. Itt 1748. szeptember 19-én megkapja az „Isten igéjének hirdetője” címet. Feladata, hogy a karlócai egyházmegye parókiáit járja, egyházi és falusi ünnepekkor előre meghatározott prédikációkat tartson.

Gyorsan kitűnik tehetséges szónoki képességeivel, és ez segíti karrierje előbbre jutását. Budán kinevezik a Szent Miklós-templom archimandritájává. 1749-ben Karlócán Pavle Nenadović érsek a karlócai egyháztanácsi bíróság rendes tagjává nevezi ki. Két évvel később, 1751. szeptember 14-én püspökké szentelik. Egészen haláláig folyamatosan utazgat a különböző püspökségekbe, hogy elvégezze a hatáskörébe tartozó feladatokat. Az egyházi feljegyzésekben az áll, hogy Partenije Pavlović püspök 1760. április 29-én hunyt el Karlócán. Tiszteletére Pavel Nenadović érsek a karlócai érsekség területén fekvő kolostorok vezetői részére két pásztorlevelet is küld, utasítva őket, hogy a szokásos istentisztelet során emlékezzenek meg Partenije Pavlović püspökről, egyik leghűségesebb szolgájáról.

Partenije Pavlović azok közé tartozott, akiknek lehetőségük volt megismerkedni a nyugat-európai kultúrával. Ebben a korban a humanista irányzat volt jellemző a nyugat-európai irodalomra. Partenije Pavlović felismerte, hogy a tanult embereknek fontos szerepük van a társadalomban, és hogy neki is, mint iskolázott és sokat tapasztalt személynek, megvan a saját helye és feladata.

Erre a felismerésre azonban nem azonnal jut. Saját önéletrajzát három évvel halála előtt írja meg, amikor már elég tapasztalatot gyűjt és véglegesen megerősödik benne a reneszánsz eszméje. Írói tapasztalatát, melyek nagyon hasznosak lesznek számára az önéletrajz írásakor, a különböző széljegyzetek bejegyzésekor szerzi meg. Ezek a széljegyzetek róla és élményeiről szólnak, és azokba a könyvekbe írta be őket, melyeket utazásai során olvasott. Hét ilyen önéletrajzi feljegyzést ismerünk.

A legtöbb megtalált jegyzetet Partenije Pavlović a panegirikuszokban hagyta. 1622-ben a cserepisi kolostor panegirikuszában hagyja a vidék leírását, a dátumot és aláírását tartalmazó jegyzetét. A mardarievi panegirikuszban lejegyzi, hogy volt Szófiában és a magyar királynál. Ezek a jegyzetek már rámutatnak arra az igényére, hogy saját magáról, és utazásairól írjon. Ezeknek a jegyzeteknek köszönhetően rálátásunk van érdeklődésére, és tehetségére, hogy az irodalomban egy új műfajt hozzon létre.

Azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy önéletrajza írásakor nem rendelkezett semmilyen követendő példával, élete során nem volt alkalma találkozni az önéletrajzzal mint önálló műfajjal.

Oroszországban a XVII. század hetvenes éveiben két önéletrajz jött létre: az egyik Avvakum protopópáé, a másik Avvakum hasonló gondolkodású barátjáé, vagy ahogyan ő nevezi: szenvedőtársáé, Jepifanyijé. Ezek a szövegek kéziratos

formában maradtak egészen a XIX. század második feléig, ezért bizonyos, hogy Partenije Pavlović nem olvashatta őket. Német és olasz nyelven, mely nyelveket ismerte Partenije Pavlović, egészen a XVIII. közepéig nem jelent meg nyomtatott formában önéletrajz. Tulajdonképp azt mondhatnánk, hogy magától támadt az az ötlete, hogy önéletrajzot írjon.

Az irodalomtörténetben Partenije Pavlović önéletrajzát először Nikola Krstić említi, akinek az volt a feladata, hogy megállapítsa a kézirat értékét, és felajánlja a Szerb Tudós Társaság részére. A Szerb Tudós Társaság hírmondójában Krstić megemlíti egy kéziratot, melyet ő egy ismeretlen utazó „naplójának” nevez. Röviden leírja a mű tartalmát is. Írása végén Krstić a következőket mondja (saját fordítás – *F. B. M.*): „a második lap első oldalán írottakból megállapíthatjuk, hogy a kézirat szerzője bizonyos Partenije”, de a választ arra, hogy valójában ki is ez a Partenije, Krstić nem tudta megadni, ám mindenképp úgy látta, hogy valami értékeset fedezett fel és a Szerb Tudós Társaságnak javasolta a kézirat megvásárlását, valamint hogy más szakértő is nézze át, érdemes-e megjelentetni a szöveget. A kéziratot teljes terjedelmében D. Ruvarac jelenteti meg 1905-ben a *Srpski Sionban* (Ruravac 1905).

Maga az önéletrajz viszonylag rövid, mindössze 14 nagy nyomtatott főlőből áll. 1749. június 21-én kezdődik, amikor Partenije Pavlović már egyházi személy. Először az időben nemrég történt eseményeket írja le, ezután áttér a múlt történéseire, majd később ismét a közelmúlttal foglalkozik. Ez az időbeni bolyongás, a nem kronologikus leírás jellemző Pavlović stílusára. Gyakran megszakítja az egyik történet elmesélését, hogy újabbba kezdjen bele, melyet szintén félbehagy, hogy leírjon valamilyen vitát vagy egy szent csodatételét.

Az önéletrajz IV. Arsenije pátriárka 1746-os, Mária Teréziánál tett audienciájával kezdődik. Ezután adatok következnek Pavel Nenadovićról, aki 1749-ben szintén tett látogatást Mária Teréziánál, ahol jelen volt maga a szerző is. Partenije Pavlović hangsúlyozza, hogy Pavel Nenadovićnak nem volt szüksége tolmácsra, saját magát pedig „a szemtanú Partenijének” nevezi. Néhány nap múlva Konstantin Mavrokordat hívására Bukarestbe indul. Bukarestből visszafele jövet átutazik Temesváron, Szegeden és Budán. Ezután 16 hónapot tölt a bécsi börtönben – itt egy leírás szerepel egy börtönbeli barátjáról, aki kiszabadulása után felveszi az iszlám vallást Belgrádban. Majd egészségi állapotáról ír, hogy mennyire zúg a feje a sok ütéstől, amit kapott. Ohridban azért verik meg, mert egy dzsámiban harangozni kezd. Erdélyben bilincsbbe verve viszik a nagyszabenyi generális elé. Ezután felsorolja a helyeket, amerre utazott: Bánság, Szerémség, Szlavónia, Horvátország, Dalmácia és Olaszország. Nápolyban kizavarják egy templomból, mert szidja a pápát. Majd Róma, Velence, Firenze, Bari következik. Záróban a zárai katolikus püspök, Zmajević mesterkedésének köszönhetően ismét börtönbe kerül. Ezt követően albániai utazásáról mesél. Szkaraban újabb két és fél hónapot tölt börtönben, majd Ulcinjon, Báron és Kotoron keresztül megérkezik a dalmá-

ciali Risanba, ahol iskolát nyit és 30 diákot tanít egy éven keresztül. Innen a Száva kolostorba megy, ahol szerzetessé avatják. Újból úton van. A boszniai Mosztáron és Szarajevón keresztül Novi Pazarba megy Mojsej Rajović pátriárkához. Azt tervezi, hogy Moszkvába utazik Nagy Sándorhoz, de a törökök megakadályozzák ezt a tervét. Novi Pazarból Belgrádba megy Mojsej Petrovićhoz, aki kinevezi diakónussá. Mojsej Petrovićyal Bécsbe utazik. Visszatérve Karlócára, szerzetessé szentelik. Újfént Bukarestbe utazik, hogy találkozzon Hrisant, jeruzsálemi pátriárkával. Nem sokkal ezután azzal vádolják meg, hogy Konstantin Brankovićyal szimpatizál, így újból börtönbe vetik. Miután Mojsej Petrović közbenjárására kiengedik, Belgrádba utazik Brassó, Nagyszében és Rizsник érintésével. Mojsej Petrović halála után Vićentije Jovanović lesz az új érsek. Az új érsekkel együtt ellátogat Bécsbe, Prágába, Karlovi Varyba, utóbbi helyen 3 hónapot töltenek. Itt következik a fürdő gyógyhatásának leírása. Újabb utazásainak célja: Magyarország, Horvátország, Dalmácia, Dubrovnik, Niš, Szófia, Plovdiv, Rilai kolostor. Ezután szilisztrai és bukaresti tanulmányairól beszél, Metód szerzetesről, akitől karteziánus filozófiát tanult. Majd albániai élményeiről és benyomásairól ír. Sok adatot közöl különböző keresztény szentekről – hol találhatóak az ereklyéik, milyen csodákat vittek véghez Ivan Vladimir, Teodóra császárnő, Szent Simeon, Csodatévő Nikolaj, Nikodim Srpski, Stefan Srpski, Milutin király és mások. Majd adatokat közöl az új vértanúkról, Georgi és Nikola Szofijszkirol, akiket a törökök kínoztak halálra. Megemlíti Pahomijt, Josif Bradati tanítványát. Arról értekeznek, hogy Isten a pravoszláv vallás védelmezője, ezzel magyarázza az oroszoknak a törökök, svéddek és tatárok felett aratott győzelmét. Sajnálataát fejezi ki a többszázezer halott miatt, aki a háborúban esett el. Csodálkozik, hogy a mindenható hogyan engedette ezt meg. A világi uralkodókhöz fordul, hogy tekintsék a régmúlt császárait követendő példának, mert ők voltak a keresztény vallás igaz védelmezői. Nagyon bántja a keresztény egyház keletre és nyugatira való szakadása. Végül említést tesz az eretnek mozgalmakról – a lutheranizmusról és a kálvinizmusról – is, melyek szerinte még inkább szétszakították a keresztény egységet.

A mű ritkán közöl konkrét adatokat az események pontos időben és helyben való meghatározásához. Emiatt nehéz is követni azok kronológiai sorrendjét. Az önéletrajz nem alkot egy kompakt egészet. Darabossága és következetlensége miatt maga a mű olyan váratlanul ér véget, ahogyan el is kezdődik – az 1737-es évvel, ami sem logikailag, sem kronológiailag nem jelenti a mű végét. A szerkezetből hiányzik a szisztematikusság. A kézirat minden különösebb előzetes terv nélkül készült, tulajdonképp a szerző kalandos és küzdelmes életéből a fontosabb pillanatok és benyomások gyűjteménye.

A műben nem találunk vezérmotívumot. Nehéz megállapítani, hogy az önéletrajz fő vonalát mi adja, szenvedéseinek vagy számos utazásának leírása, esetleg a tudás utáni vágya, illetve szoros kapcsolata a pravoszláv vallással, melyet a katolikusoktól és más vallások híveitől elszántan védelmez. Talán az ese-

mények fő motívuma az a szenvedély lehet, ahogyan részt vesz különböző filozófiai és vallási vitákban, melyekben mindig a pravoszláv vallást védelmezi.

A műben az adatok minden különösebb szervezettség nélkül halmoznak el bennünket. Talán ez az oka annak, hogy B. Angelov (Ангелов 1963–1964) úgy véli, Parteniye Pavlović önéletrajza teljesen szervezetlen, nem kellően kidolgozott mű. Lehet, hogy valójában csak egy szerzői vázlat, melyet még nem az olvasónak szánt, legalábbis nem ebben a formában. Valószínűleg készült arra, hogy munkáját még átdolgozza, olvashatóbb formát adva neki, de sajnos váratlan halála megátolta ebben.

A történetek mesélése közben Parteniye Pavlović gyakran hangsúlyozza szenvedéseit, azonban történeteiből hiányzik az a művészi leírás, mellyel hangsúlyozná azon népek szociális és gazdasági helyzetét, melyek között élt. Eme háttér hiányának az a következménye, hogy saját szenvedései és küzdelmei gyakran nem tűnnek kellőképp motiváltak. Mivel nem említi meg szenvedéseinek valódi okait, így azok csak pusztán felsorolt tények maradnak.

Jellemző még Parteniye Pavlovićra, hogy a népeket nem osztja fel nemzetiségük szerint. Ahogyan azt J. Ivanov (Иванов 1935) is megállapítja, Parteniye Pavlović nem ismeri el a bolgárok, görögök, szerbek, románok, oroszok létezését. Csak egy össz-pravoszláv nemzetet ismer el, akinek a törökök és a katolikusok az ellenségei. Noha önéletrajzában két helyen is megemlíti szülőföldjét, Bulgáriát – egyszer, amikor szilisztrai tanulmányairól beszél, másodsor, amikor bulgáriai utazásait írja le –, de ez még nem jelenti a nemzeti öntudat meglétét nála. Esetében elsősorban a pravoszláv valláshoz való tartozás tudata dominál, ennél fogva számára a világ két részből áll – a pravoszlávok és a nem pravoszlávok világából.

Ami az önéletrajz stílusát, nyelvezetét, világszemléletét illeti, vitathatatlanul kapcsolatban áll a középkori irodalommal. Az utazása során érintett helyeket az alapján határozza meg, hogy az adott helyen mely szentnek vagy vértanúnak az ereklyéit őrzik, vagy mely szent élt az adott környéken.

Parteniye Pavlović önéletrajza abban a korszakban született, amikor az irodalmi művek elsődleges szerepe az volt, hogy tanítsák az olvasót és felkészítsék a túlvilági életre. Ebben a szellemileg „sötét” korszakban szinte váratlanul jelenik meg Parteniye Pavlović személye, hogy az irodalomba bevezessen egy addig ismeretlen, a korábbiakhoz képest teljesen új és szokatlan írói szemléletet. Munkásságnak jelentősége, hogy szakít az addigi hagyományokkal, és hasznos kísérletet tesz arra, hogy új kifejezésmódot hozzon létre a szerb és bolgár irodalomban. Ez az írói kísérlet néhány évtizeddel később, Szofronij Vracanski művében fog kiteljesedni, aki, szakítva a középkori irodalmi hagyományokkal, népnyelven írja meg *A gyarló Szofronij élete és szenvedései* című önéletrajzi művét. Szofronij eleven stílusú, fordulatokban gazdag életrajzában leírja gyötrelmeit, a szenvedő és vétkező ember kínjait, de nem titkolja hibáit sem, őszintén, humorral és önjóniával vall saját gyengeségeiről is. Az ő művében már egyre inkább előtérbe kerül

az eseménytörténettel szemben az író személyének és lelki világának árnyaltabb ábrázolása, megfigyelhető az önéletrajzra jellemző lélek- és személyiségábrázolás kezdetleges formája.

IRODALOM

- Bogdanović, D. 1991, *Istorija stare srpske književnosti*. Beograd: Srpska književna zadruga. *Glasnik Srpskog Učenog Društva* 72. Beograd, 1891.
- Marinković, B. 1968, O piscu prve srpske autobiografije u XVIII stoleću. *Književnost i jezik* XV, № 4. Beograd.
- Ruvarac, D. (szerk.) 1905, Avtobiografija Partenija Pavlovića, episkopa posvećenja. *Srpski Sion: Sremski Karlovci* XV, № 14, 396–399, № 15, 430–432, № 17, 493–495, № 18, 526–528, № 19, 553–556.
- Ангелов, Б. 1963–1964, *Съвременници на Паусий 1–2*. София: БАН.
- Бояджиев, П. 1988, *Партений Павлович*. София: Наука и изкуство.
- Иванов, Й. 1935, Из автобиографията на Партения Павлович. In: Иванов, Й. (szerk.), *Старобългарски разкази*. София: Придворна печатница.
- Петканова-Тотева, Д. 1974, *Хилядолетна литература: Студии за развитието на българската литература от Кирил и Методий до Софроний Врачански*. София: Наука и изкуство.